Новітній цісар тільки що вернувсь з походу в Рим. На орлиних крилах побіли пролинув він із краю в край, соняшним сяйвом осяяв його талан, золотою рікою пливло за ним багатство, голосна слава гойдала на своїх широких хвилях його ймення. Серця земляків тремтіли, переповнені ущерть гордістю і щастям, займались згагою побачити скоріше великого героя.

А він, той "неосяжний, незрівнянний, недоступний", як тільки вздрів той каламутний Тібр і ті ж старі мури і римських сім горбів, як тільки вчув, як скрізь назустріч залунала рідна мова, якою юрби незчисленнії його вітали радо, мішаючи слова хвали зі словами глуму, жартів, маски, він враз себе почув таким маленьким, дитиною сих рідних мурів, кревником усіх сих юрб народу. І зараз він згадав усю свою родину, друзяків, сусідів і повелів своїм магнатам, щоб, поки він спочине з подорожі, широко для всіх них браму одчинити і записати всіх, хто прийде привітатись, і записати, хто і як доводиться йому.

Заметушилася двірська челядь, кайданами бряжчать раби, дзвенить коштовний посудок, реве жертовна худоба, шелестять-плетуться незчисленнії вінки, і праця куховарська гримить на все подвір'я — бенкет великий готується в царських палатах.

Усе прибране, все скінчене, окличники оббігали ввесь Рим, гукаючи запросини цісарські. Роззявилась мідна брама, заграла-засурмила військова музика, замаяли клейноди військові. Народна юрба розступилась, і в святковому вбранні, в вінках на головах виходять царські кревники, сусіди, друзі і всякі хвалії.

Один по одному йдуть сі гості угору по сходах білих мармурових, вступають в вестибюль, де за столом довженним, закиданим дарами, сидить почесна зграя прибічників цісарських. Перед столом великий кошик, повний дощечок вощаних та згортків паперових. Коло його зігнувся скріба, готовий до писання.

Ось вийшла в довгому вбранні старенька удовиця. І зараз два найстарші дуки взяли її попідруки і вивели угору по сходах мармурових. То мати цісаря була. З великою повагою її спитали, і записали повне ймення її, і ймення батька, і діда, і прадіда, весь рід її, і подали таблицю, де списані були усі дари, що призначив їй син. І повели попідруки в другі двері.

Другим вийшов сокіл-парубок, то був цісарский брат. І його стрінули з повагою, звели по сходах вгору і спитали:

"Хто ти єси, юначе?" — і записали його ймення, і батькове, і прозвище, і славне прізвище, що брат його здобув однині. Дали йому до рук таблицю, і двоє найкращих вояків узяли його за руки і провели у другі двері.

Дві жінки, дві красуні, попереджаючи одна одну, до сходів наближались. Одна препишна молодиця, з дитиною на руках, попередила і, одпихаючи рукою другу, промовила уголос: "Я — сестра! Я — рідна сестра!"

І сю з повагою звели, і записали, і їй дали таблицю, що мала одібрать по ній дари.

А молода красуня, ображена, стояла гордо непорушне, і чорні очі блискавиць пашили гнівом, і біле обличчя, мов у Юнони, сяяло гнівною красою.

— Ти хто єси?

Мовчала гнівно, лиш палила поглядом тих, що питали.

— Ти хто єси, предивна? — з невільним страхом питали вдруге.

І знов вона мовчала.

І збігли поспіхом магнати, і повели її з повагою по сходах, і втретє запитали, вклоняючись поштиво.

— Я та, — промовила красуня горда, — я та, для кого зріє сей лавр! Я та, для кого цісар переплив моря і ріки, скорив народи, залив огнем, слізьми і кров'ю далекі краї! Я та, перед чиїм одним поглядом вкоротиться цісарева велич! Я його кохана!

Догідливо підскочили магнати і в золотому кошику піднесли згортки паперу, таблиці, що списані на них були усі дарунки. І повели її в самі царські палати, підлизливо крутились перед нею, щоб догодити їй, зм'якшити гнів всевладної однині їх цариці.

По сходах вже один по одному вступали всякі кревняки і друзі, учителі і слуги, сусіди, земляки.

Коли ж порідшав їхній рій, а все ще зоставалось багато записок і подарунків усяких, полізли всякі хвалії.

— Ти хто? Що маєш ти сказати для цісаря прихильне?

— Я цісаря хвалебник! Я ухвалюю його велику славу! — І його наділили таблицею і записали гостем.

— Ти хто?

— Я цісаря ладен довіку величати за богорівну велич! — Сьому поткнули щось і записали гостем на царському бенкеті.

— Я той, хто понад все шанує його побіди і труди вояцькії — Дали сьому прегарну зброю.

— Я величати маю в красних промовах його безкрайній розум! — Сьому дали посаду гарну.

— Я молюсь за цісарську особу святобливу! — Сьому дали парафію, ще й в Капітолій самому.

— Я хочу статую його зробити! — Дали йому квитка на скелі мармурові.

— Я цісаря маленьким вчив на конях їздити.

— То дать йому коня.

— Ми цісаря вважали найкращим красенем між всіма мужами і юнаками Риму!

— Імперії всієї!

— Що там Італії та Риму — всього світу! — навперебій жінота верещала. І обдаровано усіх перснями, ножами, застібками та намистом.

І довго-довго піднімались по білих сходах всякі хвалії. Вже стало вечоріти. Червоне сонце позолотило пишний Рим та, кинувши вже косий промінь, осяяло нерушну купку.

— Ви хто єсте?!

— Ми ті, хто цісаря любили!..

— Любили? Гм! — лукаво усміхнулися магнати! — Любили! Чи любив же ж він вас? А втім — вже дайте щось і сим! — недбало мовив і махнув на них найстарший. Нерушнії стояли.

— Чого ж вам! Поставте лиш і сих у список цісарських гостей на бенкеті. Там можна стіл пристановити хоч у кутку, щоб помістити й сих.

— А ти? Чому не йдеш приймати нагороду? Ти як доводишся? Чи, може, теж любила?

— Так, пане, — був одвіт.

— Чого ж хочеш ти?

— Я — тільки бачити його! Лиш з ним наговоритись!..

— Чи бач! І небагато! — глузував він.

— Так ти його любила! Як же ти, небого, цісаря любила? — підшпигнув і другий, зглянувшись з першим.

— Як людину.

— І се до речі! Звідки ж знаєш ти його, що любиш як людину?

— Я знала цісаря не в дні сієї слави...

— Ну, цить! Так кажеш — як людину? Га? То одвести її у ті палати, що для людей, — ви розумієте? Ха-ха! Стривайте! За що-бо ти його любила?

— За що? За душу!

— За душу? Як-то?

— За душу за єдину?!

— Ха-ха-ха! Отся так утяла! І як вона, харпачка, сміє про душу цісареву щось патякать! За душу! За єдину! То одведіть її у ті палати, що на єдину душу будувались! Та ще вберіть пристойно у дороге відповідне намисто! Се, мабуть, християнка, — вже грізно закінчив свій жарт суворий дука.

І враз її схопили, в кайдани закували й повели у той куток, де побудовані навмисне тюрми-одиночки. Народ, хто ближче був, помалу та потиху одсунувсь з ляку, а далі навтьоки. Лиш тільки там, де вже було безпечно, враз язики нестримне замололи:

— За душу за єдину? От дурна! От божевільна! Ха-ха-ха!

І смішна новина в той вечір облетіла Рим і допізна веселила гулящий люд по всіх домах, по банях, крамницях, го-лярнях.

Упала ніч на вічний город. В мороці втопли майдани, палати, вулиці й тюрми, один лиш сяяв цілу ніч царський палац — там буяв бенкет цісарський.

Та тільки невідомо: чи знав же цісар у ясних палатах про смішну новину? І чи була вона йому ясна?..

У темній ямі-одиночці томилася невільниця нова. Молилася вона, не проклинала.

— О рідний люде! О питимий краю! Коли ж, коли засяє й тобі сей світ ясний? Коли для тебе той, хто любить душу і її одну пильнує, а не тіло з усіма його цяцьками, — не викличе лиш глум, не буде для усіх смішною новиною?!

Повитий у пітьму, величний Рим мовчав і спав...